



ДОВГОРУК
Юрій Олександрович,
кандидат історичних наук, науковий
співробітник Панфільської дослідної
станції Інституту землеробства НААН
dovgoruk_yura@ukr.net
(с. Панфили, Київська обл.)

ПРОЦЕС ЗАГОТІВЛІ ТА ВИВЕЗЕННЯ ДО НІМЕЧЧИНИ З ТЕРИТОРІЇ ЯГОТИНСЬКОГО РАЙОНУ САДОВИНИ ТА ГОРОДИНИ ПІД ЧАС НІМЕЦЬКО-ФАШИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941–1943 рр.)

Метою роботи є дослідження процесу заготівлі і вивезення з території Яготинського району продукції садовини та городини в період німецько-фашистської окупації 1941–1943 рр. Дане історичне дослідження ґрунтується на основі аналізу української преси зазначеного періоду та інших джерел. Проаналізовано сам процес заготівлі і вивезення продукції а також подано дані про загальний стан господарства району в зазначений період.

Результати дослідження свідчать про те, що для постачання сільськогосподарської продукції було створено ряд господарських організацій, підпорядкованих рейхсміністерству окупованих східних областей. Їхня діяльність спрямовувалася на планомірне й організоване вилучення сільськогосподарської продукції по всій окупованій території України. Вилучення продукції і в тому числі садовини та городини здійснювалося через пункти заготівлі розташовані в колишніх колгоспах, радгоспах та райспоживспілках.

В ході проведеного дослідження на прикладі окупованої території Яготинського району було доведено те, що саме завдяки встановленій жорсткій системі неприхованого пограбування сільського господарства, а також примусовій здачі і вивезенню та конфіскації продукції окупантам вдавалося здійснювати збір і постійні планові поставки садовини та городини в першу чергу до Німеччини та для фронтових частин Вермахту. Їх аграрна політика від початку і до кінця окупації характеризувалася масштабним, незавуальованим пограбуванням. Натомість потреби місцевого населення вважалися другорядними, що спричинило гострий дефіцит продуктів в регіоні. Завданням окупаційних органів влади було відновлення стабільного функціонування аграрного сектору економіки рейхскомісаріату «Україна» як

одного з найважливіших чинників безперебійного постачання Німеччини сільськогосподарською продукцією.

Ключові слова: садовина, городина, Яготинський район, окупація.

THE PROCESS OF HARVESTING AND EXPORTING FRUITS AND VEGETABLES FROM THE TERRITORY OF THE YAGOTINSKY DISTRICT TO GERMANY DURING THE GERMAN-FASCIST OCCUPATION (1941–1943)

The purpose of the work is to study the process of harvesting and export from the territory of the Yagotyn rayon of the products of a garden and gardens during the period of the German-fascist occupation of 1941–1943. This historical research is based on the analysis of the Ukrainian press of the mentioned period and other sources. The process of harvesting and export of products is analyzed, as well as data on the general state of the economy of the district during the specified period.

The results of the study indicate that a number of economic organizations, subject to the Reichsministry of occupied eastern regions were created for the supply of agricultural products. Their activities were aimed at systematic and organized withdrawal of agricultural products throughout the occupied territory of Ukraine. The seizure of products, including gardens and saddles, was carried out through the points of harvesting located in former collective farms, state farms, and district consumer associations.

In the course of the study conducted on the example of the occupied territory of the Yagotyn rayon, it was proved that it was precisely because of the established rigid system of indiscriminate robbery of agriculture, as well as the forced surrender and exportation and seizure of products, occupiers managed to collect and continuously plan supplies of the garden and gardens, first of all to Germany and for the front parts of the Wehrmacht. Their agrarian policy from the beginning to the end of occupation was characterized by large-scale, unvaccinated robbery. Instead, the needs of the local population were considered secondary, causing a sharp shortage of products in the region. The task of the occupation authorities was to restore the stable functioning of the agrarian sector of the economy of the Reichscommissariat «Ukraine» as one of the most important factors for the uninterrupted supply of agricultural products by Germany.

Key words: fruit, vegetables, Yagotin district, occupation.

ПРОЦЕСС ЗАГОТОВКИ И ВЫВОЗА В ГЕРМАНИЮ ИЗ ТЕРРИТОРИИ ЯГОТИНСКОГО РАЙОНА ФРУКТОВ И ОВОЩЕЙ ВО ВРЕМЯ НЕМЕЦКО-ФАШИСТСКОЙ ОККУПАЦИИ (1941–1943 гг.)

Целью работы является исследование процесса заготовки и вывоза с территории Яготинского района продукции фруктов и овощей в период немецко-фашистской оккупации 1941–1943 гг. Данное историческое

исследование основывается на основе анализа украинской прессы указанного периода и других источников. Проанализированы сам процесс заготовки и вывоза продукции, а также представлены данные об общем состоянии хозяйства района в указанный период.

Результаты исследования свидетельствуют о том, что для снабжения сельскохозяйственной продукции был создан ряд хозяйственных организаций, подчиненных Рейхсминистерства оккупированных восточных областей. Их деятельность направлена на планомерное и организованное изъятие сельскохозяйственной продукции по всей оккупированной территории Украины. Изъятие продукции и в том числе фруктов и овощей осуществлялось через пункты заготовки расположены в бывших колхозах, совхозах и райпотребсоюзах.

В ходе проведенного исследования на примере оккупированной территории Яготинского района было доказано, что именно благодаря установленной жесткой системе неприкрытого грабежа сельского хозяйства, а также принудительной сдачи и вывоза и конфискации продукции оккупантам удавалось осуществлять сбор и постоянные плановые поставки фруктов и овощей в первую очередь в Германию и для фронтовых частей Вермахта. Их аграрная политика от начала и до конца оккупации характеризовалась масштабным, незавуалированным ограблением. Зато потребности местного населения считались второстепенными, повлекшее острый дефицит продуктов в регионе. Задачей оккупационных органов власти было восстановление стабильного функционирования аграрного сектора экономики рейхскомиссариата «Украина» как одного из важнейших факторов бесперебойного снабжения Германии сельскохозяйственной продукцией.

Ключевые слова: *фрукты, овощи, Яготинский район, оккупация.*

Мета даного дослідження зумовлюється незадовільним станом вивчення аграрної політики нацистської Німеччини в рейхскомісаріаті «Україна» у вітчизняній науці. Під час Другої світової війни Україна стала полем битви гігантських армій та пережила жорстокий окупаційний режим. Але в наукових дослідженнях по даному періоду більше уваги звертається на хід бойових дій, політичну історію, аніж на сільське господарство України в роки війни і вивезенню окупантами сільськогосподарської продукції з окупованих територій.

З вересня-жовтня 1941 р. на окупованих територіях УРСР перед німецькою адміністрацією гостро постало питання заготівлі і вивезення всієї сільськогосподарської продукції і зокрема садовини та городини для потреб армії та цивільного населення Німеччини. Це завдання в першу чергу ставили в

обов'язок новому керівництву сільськогосподарського сектору окупованих територій. Для постачання сільськогосподарської продукції (в тому числі садовини та городини) було створено ряд господарських організацій, підпорядкованих рейхсміністру окупованих східних областей Альфреду Розенбергу.

Сільським господарством Яготинського району, (нім. Rayon Jagotin), що входив в 1941–1943 рр. до Пирятинського гебіту (нім. Kreisgebiet Pirjatin) керував Відділ продовольства і сільського господарства що в свою чергу підпорядковувався Генеральній окрузі Київ (нім. Generalbezirk Kiew). Саме в 1941 р. Яготинський район вперше адміністративно став частиною Київщини. Необхідно зазначити, що Пирятинський гебіт з центром в м. Пирятин охоплював територію шести передвоєнних районів УРСР межі яких збігалися з тогочасним радянським адміністративним поділом та відповідно поділявся на: Драбівський (Rayon Drabow), Ковалевський (Rayon Kowalewka), Згурівський (Rayon Sgurowka), Гребінківський (Rayon Grebenka), Пирятинський (Rayon Pirjatin) та Яготинський (Rayon Jagotin) [1].

Господарства Яготинщини ще до Другої Світової війни славилися своєю продукцією садовини та городини. В колгоспах та радгоспах регіону вирощували в першу чергу: картоплю, цукрові та столові буряки, цибулю, часник, моркву, капусту, огірки та помідори. Успішно вирощували також і баштанні культури: кавун, диню, гарбуз та кабачок. Велику площу займали плодово-ягідні культури: яблуневі, грушеві та сливові сади.

Нова окупаційна влада району повністю зберегла радянські колгоспи (така ж сама ситуація була майже по всій окупованій території СРСР). Спочатку їх назвали «громадськими дворами» а в квітні 1942 р. розпочалося переформування «громадських дворів» на «хліборобські спілки», що зводилося до зміни назви і не змінювало їхньої суті та відбувалося під цілковитим контролем новостворених районних сільськогосподарських комендатур. Метою утворення спілок було прагнення німців зробити працю колгоспників продуктивнішою.

У своїх далекосяжних планах використання сільськогосподарської продукції не відставало від окупаційної адміністрації і командування Вермахту. Так у наказі інтенданта верховного командування німецької армії «Про постачання військ» від 16 червня 1941 р. зазначалося: «...Загальне напружене продовольче становище в Німеччині більше не дозволяє поновлювати склад обозів і постачання за її рахунок. Про це має пам'ятати кожен командир і начальник під час окупації у країні ворога. Для збереження запасів у Німеччині війська повинні жити за рахунок місцевого сільського господарства» [14, с. 187].

В газеті «Голос Полтавщини» за 1942 р. окупаційна влада так характеризує ситуацію з заготівлі городини: «...Можна з певністю сказати, що з кількості заготовленої городини щорічно 60% вивозилось на звалку. Наближається час уборки городини вже в нових умовах. Погода до цього часу була сприятливою для росту і розвитку городини. Цей рік засаджено городини більш, чим в інші роки. Можна надіятись, що врожай городини буде вище середнього і городини буде багато. На наші заготівельні органи покладено велике історичне відповідальне завдання – справитись з заготівлею в той спосіб, щоб не припустити втрати жодного кілограма поверх природньої втрати. Кожний робітник, що вже працює або ще буде працювати, повинен усвідомити, що заготівля городини в умовах війни є важлива справа, справа державного значення. Заготівля в цьому році для керівників заготовельних організацій є іспит. Будемо надіятись, що цей іспит вони витримають. Побажаймо ж їм успіху» [9, с. 3].

Режим життя та роботи населення на Яготинщині того періоду вражає своєю суворістю. Повідомлення в окупаційній газеті «Рідна нива» від 01.07.1942 р. дає в повній мірі зрозуміти тогочасне становище населення: «До населення Яготинського району! Згідно з розпорядженням керівника-господарника базари на території Яготинського району є заборонені до особливого розпорядження. Попереджаємо всіх, що у порушників цього продукти будуть конфісковані, а їх поштрафовано на суму до 200 крб.

Яготинська районна управа» [5, с. 2]. Повідомлення для міста і району від 23.07.1942 р.: «Ще раз попереджуємо, що початок робіт в полі з кіньми – з 4 годин ранку, людей – з 6 годин ранку. Робота проводиться до 20.00 вечора з перервою на обід від 13.30 до 15.30. Всі відхилення від цього будуть суворо каратись. Райуправа» [6, с. 2].

Адміністративний та поліцейний апарат, створений в окупованому Яготині та районі, спрямував свою діяльність на реалізацію поставлених перед ним завдань. Про самі організаційні способи, заготівлі і вилучення городини та садовини в досліджуваній період можемо довідатися з таких окупаційних газетах як «Українське слово» [2] та «Звільнена Україна» [3] де знаходимо наказ комісара відділу продовольства і сільського господарства Гофмана від 15 жовтня 1941 р. про посилення мір по заготівлі продукції в колгоспах, радгоспах та райспоживспілках Київської області. Комісар Гофман наказує наступне: «...мною встановлено, що здача продукції проходить надто повільно, і це внаслідок нечіткої організації задачі більшістю голів районних управ і сільських старост та зовсім недостатньої роботи ряду голів райспоживспілок, які ще й досі не включилися в цю роботу. Виходячи з цього і враховуючи, що наближається встановлений термін закінчення обов'язкової задачі – 1 листопада 1941 р., німецька адміністрація дала детальні інструкції з такими пунктами: 1. Зобов'язати голів районних управ протягом 2 днів перевірити правильність доведення зобов'язань по задачі картоплі і городини всім відповідно до фактичного засіву площі в розрізі культур та перевірити перебіг виконання задачі, обов'язково встановивши щоденний графік задачі та оперативний контроль і керівництво сільськими старостами, надаючи останнім потрібну допомогу. 2. Головам районних управ та сільським старостам, в разі виявлення злісного ухиляння від задачі від них картоплі та городини, проводити примусове вилучення останніх, допускаючи й цілковите вилучення від таких господарств не тільки належної від них частини продукції, але й всієї наявної кількості. 3. Нагадати головам райспоживспілок, що система споживкооперації повинна здійснювати не лише прийманая продукції, але й бути справжнім організатором

всіх заготівель, за що керівництво кооперації несе відповідальність нарівні з головами районних управ та старостами. ...5. Щоб забезпечити приймання від здавців картоплі та городини та ефективніше використати транспорт, а також щоб краще обслуговувати здавців, дозволити райспоживспілкам утворення якнайбільшої кількості додаткових приймальних пунктів, розташовуючи їх при шосейних пристанційних та при пристанських шляхах. 6. У випадках неможливості через бездоріжжя, холоди вивезти картоплю на приймальні пункти дозволяється приймати картоплю в буртах від сільських громад під розписки засвідчені старостою, на якого покладається відповідальність за охорону та своєчасне вивезення всієї картоплі на приймальний пункт райспоживспілки» [2, с. 4]. Стосовно зберігання врожаю на самих пунктах збору наказано: «...8. Для забезпечення безвтратного зберігання картоплі й городини зобов'язую Київське облземуправління разом з науково-дослідним інституте до 8 листопада 1941 р. скласти та надіслати до районних управ Київської області повну інструкцію про зберігання картоплі й городини в сховищах, буртах та кагатах, додавши відповідні схематичні плани-малюнки... Відповідальність за зберігання картоплі й городини, що надходять на приймальні пункти райспоживспілок, покладається персонально на голів райспоживспілок. ...9. Довести до відома всіх здавців, що невиконання ними встановлених для них планів обов'язкової здачі картоплі, садовини й городини розглядатиметься як саботаж, за що винні відповідатимуть за законами воєнного часу. Про це голови районних управ протягом однієї доби з часу одержання цього наказу повинні повідомити всіх, яким доведені плани обов'язкової здачі картоплі й городини. 10. Місцеві військові сільськогосподарські керівники мають перевірити виконання цього наказу в цілому...» [3, с. 1].

Основною причиною не повного виконання вищезгаданого наказу і часткового зриву планів поставок садовини та городини як в Київській і Полтавській, так і інших окупованих областях восени 1941 р., було різке падіння продуктивності аграрного сектора економіки регіонів. Це було

викликано, насамперед, значним скороченням посівних площ та зниженням врожайності сільськогосподарських культур а також зменшенням кількості робочих рук, технічного забезпечення (в деяких районах повністю відсутнього) та тягової сили (коні часто реквізувалися для потреб Вермахту).

В газеті «Рідна нива» №8 за 22 червня 1942 р. знаходимо статтю «П'ять урожаїв на рік» без авторства в якій окупанти дають практичні настанови та вказівки яготинцям по вирощенню городини в теплицях: «Великі заклади для вирощування квітів у Німеччині під час війни переключилися на вирощування городини, бо городина тепер важливіша за квіти. Передусім береться до уваги те, щоб мати по змозі найбільше ранньої городини. Її в першу чергу постачатимуть до санаторій і лазаретів. Завдяки спеціальним устаткуванням для ogrівання грядок електрикою пощастило вирощувати городину на чотири тижні раніше, ніж навіть у нормально ogrіваних теплицях. Завдяки особливо дбайливій обробці вдалося теж за один-рік зібрати п'ять урожаїв різних родів городини на тій самій площі. Таким чином, пощастило випродукувати величезні кількості городини для народнього прохарчування, а крім того ще виплекати багато мільйонів розсадних рослин, які на весну віддають дрібним городникам. На численних грядках по парках та громадських садах цього літа, замість розкішних квітів пишатимуться голови капусти або картопля» [7, с. 4].

Цікавий матеріал про вирощення городини і її збір в районі знаходимо в статті «Дбаймо за врожай городини» надрукованій в окупаційній газеті міста Яготина «Рідна нива» за 16 травня 1942 року під авторством агронома П. Василенка. Цитуємо дослівно: ...«Громадські господарства нашого району весною цього року мають посіяти різної городини 962 га, в тому числі: картоплі 500 га, капусти 75 га, помідорів 50 га, огірків 60 га, моркви столової 13 га, буряків столових 10 га, цибулі 10 га, кавунів 164 га, динь 40 га та іншої городини 40 га. Крім того, широкі кола звільненого українського селянства на своїх власних городах мають посіяти й посадити городини в декілька раз більше. Насіння капусти, помідорів, огірків, буряків столових, кавунів та динь цілком вистачає для забезпечення плану посіву городини в громадських

господарствах району. Насіння ж моркви, цибулі та різної городини вистачає лише на 25% площі, відведеної під ці культури. Селянські господарства мають достатню кількість насіння для своїх городів, а тому городникам громадських господарств слід дістати городнє насіння в селянських господарствах, особливо гарбузове насіння, насіння цибулі й моркви. В громадських господарствах району на 10 травня вже закладено 507 парникових рам, під якими добре росте розсада капусти та помідорів. Крім теплих парникових рам, багато капустяної розсади посаджено в холодні грядки. Отже, підготовка до посадки капусти та помідорі є цілком достатня, вона забезпечить посадку запланованої площі. Не всі городники ще висіяли насіння цибулі, моркви та столового буряка, хоч ці культури вже слід було висіяти. Зорати під городні культури треба на 14-16 см.; для економії насіння кавуни, дині, огірки та гарбузи слід садити гніздовим способом, під сапку. Особливу увагу городники громадських господарств повинні приділити вирощенню городнього насіння на 1943 рік. Для цього кожен городник повинен висадити всі висадки капусти, цибулі, моркви й буряка, що збереглись в громадських господарствах, а також обов'язково дістати матеріал для висадок в членів громадських дворів й негайно їх висадити. Дбайливим ставленням до вирощування городини ми досягнемо високих врожаїв, що забезпечать сити їжу на зиму населенню та в першу чергу, забезпечать потреби фронту» [4, с. 2].

Отже, як бачимо з вище наведених слів масштаби посівів городини на території Яготинського району в часи окупації ніяк малими назвати не можна. Навіть навпаки, нова німецька адміністрація намагалася щоразу збільшувати кількість засіяних гектарів. Питання лише в тому, що залишали окупанти для населення району? І чи взагалі щось залишали?

Важливу роль окупаційна адміністрація відводила і питанню забезпечення пунктів і виробничих підприємств по заготівлі та переробці садово-городньої продукції кадрами спеціалістів. Розуміючи їх нестачу спеціалістів і щоб мати потрібну кількість, було організовано розгалужене курсове навчання. Після проведення в 1941–1942 рр. ряду курсів для робітників

сезонних виробництв було організоване навчання набором слухачів для підготовки товарознавців: завідувачів баз, складів, інструкторів заготівлі різної сільськогосподарської сировини, серед якої головне місце займала садовина і городина та продукти їх перероблення. На такі курси було допущено слухачів не тільки з Київщини, а й з інших сусідніх областей [10, с. 4].

Процес заготівлі та вивезення продукції садовини та городини з Яготинського району окупантами тривав фактично 2 роки: з кінця вересня 1941 р. і до початку широкомасштабного наступу військ Воронежського фронту Червоної Армії у вересні 1943 р.

Отже, як вдалося зясувати, завдяки встановленій жорсткій системі неприхованого пограбування сільського господарства з застосуванням розстрілів та арештів, а також вивезення та конфіскації продукції, окупантам вдавалося і надалі здійснювати збір і планові поставки садовини та городини як військовим частинам Вермахту, так і цивільному населенню Німеччини. Основною метою районного відділу продовольства і сільського господарства була заготівля і примусове вилучення сільгосппродуктів для постачання армії і відправлення в Німеччину. Вилучення продукції і в тому числі садовини та городини здійснювалося через пункти заготівлі розташовані в колишніх колгоспах, радгоспах та райспоживспілках. Все робилося з німецькою педантичністю і ґрунтовністю на підставі офіційного наказу. Цілком зрозуміло, що така політика по відношенню до місцевого населення неминуче призводила до дефіциту на продукти харчування, великих цін а подекуди і голоду.

Список використаних джерел та літератури

1. Territoriale Veränderungen in Deutschland und deutsch verwalteten Gebieten 1874–1945. URL : <http://www.territorial.de/ukra/kiew/kiew.htm> (дата звернення : 12.01.2018).
2. *Українське слово*. 1941. 5 листоп. [№ 49].
3. *Звільнена Україна*. 1941. 11 листоп. [№ 25].
4. *Рідна нива. Яготин*. 1942. 16 трав. [№ 3].
5. *Рідна нива. Яготин*. 1942. 1 лип. [№ 9].
6. *Рідна нива. Яготин*. 1942. 23 лип. [№ 19].
7. *Рідна нива. Яготин*. 1942. 22 черв. [№ 8].

8. *Рідна нива. Яготин*. 1942. 1 серп. [№ 22].
9. *Голос Полтавищини*. 1942. 9 серп. [№ 95].
10. *Нове українське слово*. 1942. 3 верес. [№ 204].
11. Слободянюк М. Селяни України під нацистським окупаційним режимом 1941–1944 рр. (на матеріалах південних областей). *Київська старовина*. № 2. Київ, 2000. С. 49.
12. Нагайко Т. Життя селян на окупованій території України в роки Другої світової війни (за матеріалами центральних областей). *Сторінки воєнної історії України* : зб. наук. ст. НАН України, Ін-т історії України. Київ, 2007. Вип. 11. С. 148–165.
13. Україна в Другій світовій війні у документах : зб. нім. архів. матеріалів. Т. 3. / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського. уклад. В. Косик. Львів, 1999. 382 с.

References

1. *Territoriale Veränderungen in Deutschland und deutsch verwalteten Gebieten 1874–1945* [Territorial changes in Germany and German-administered areas 1874–1945]. URL : <http://www.territorial.de/ukra/kiew/kiew.htm> (date of treatment : 12.01.2018). [in German].
2. *Ukrainske slovo* [Ukrainian word]. 1941. 5 lystop. [№ 49]. [in Ukrainian].
3. *Zvilnena Ukraina* [Liberated Ukraine]. 1941. 11 lystop. [№ 25]. [in Ukrainian].
4. *Ridna nyva. Yahotyn*. [Native field. Yagotin]. 1942. 16 trav. [№ 3]. [in Ukrainian].
5. *Ridna nyva. Yahotyn*. [Native field. Yagotin]. 1942. 1 lyp. [№ 9]. [in Ukrainian].
6. *Ridna nyva. Yahotyn*. [Native field. Yagotin]. 1942. 23 lyp. [№ 19]. [in Ukrainian].
7. *Ridna nyva. Yahotyn*. [Native field. Yagotin]. 1942. 22 cherv. [№ 8]. [in Ukrainian].
8. *Ridna nyva. Yahotyn*. [Native field. Yagotin]. 1942. 1 serp. [№ 22]. [in Ukrainian].
9. *Holos Poltavshchyny*. [Voice of Poltava region]. 1942. 9 serp. [№ 95]. [in Ukrainian].
10. *Nove ukrainske slovo*. [New Ukrainian word]. 1942. 3 veres. [№ 204]. [in Ukrainian].
11. Slobodianiuk, M. (2000). *Seliany Ukrainy pid natsyystskym okupatsiinym rezhymom 1941–1944 rr. (na materialakh pivdennykh oblastei)*. [Peasants of Ukraine under the Nazi occupation regime of 1941–1944 (on the materials of the southern regions)]. *Kyivska starovyna*. [Kievan antiquity]. 2. Kyiv, 49. [in Ukrainian].
12. Nahaiko, T. (2007). *Zhyttia selian na okupovanii terytorii Ukrainy v roky Druhoi svitovoi viiny (za materialamy tsentralnykh oblastei)*. [The life of the peasants in the occupied territory of Ukraine during the Second World War (based on the

materials of the central regions). *Storinky voiennoi istorii Ukrainy* [Pages of military history of Ukraine]. 11. Kyiv, 148–165. [in Ukrainian].

13. (1999). *Ukraina v Druhii svitovii viini u dokumentakh* [Ukraine in the Second World War in documents] : zb. nim. arkhiv. materialiv. T. 3. / Lviv. nats. un-t im. I. Franka, NAN Ukrainy, In-t ukr. arkheohrafii ta dzhereloznavstva im. M. Hrushevskoho. uklad. V. Kosyk. Lviv, 382. [in Ukrainian].

Рецензент:

Уткін О.І., д.і.н., проф.

Надійшла до редакції 26.02.2018 р.